

**Я. ЯЦКІВ,**

**академік НАН України,  
директор Головної астрономічної обсерваторії НАН України,  
перший заступник міністра освіти і науки України**

Нещодавно відбулося засідання колегії Міністерства освіти і науки України, де ми підбили підсумки діяльності за 2000 р. У засіданні взяли участь президент Національної академії наук Б. Є. Патон, керівники і представники уряду, більше сотні ректорів наших провідних університетів, директори науково-дослідних інститутів. Там ми чи не вперше продемонстрували єдність науки — академічної, вузівської і галузевої. І вперше говорили про те, що в Україні має бути єдина ланка — освіта, наука і новації виробництва. Не повторюватиму основних тез доповіді, яку я виголосив на тому засіданні. Скажу тільки: мені пощастило, що довелося працювати у 2000 р., незважаючи на те, що він був не таким уже і добрим. Але з фінансового боку вперше за історію нашої десятилітньої незалежності ми повністю розраховалися з проектами Державного фонду фундаментальних досліджень.

Крім того, за підсумками шостого (видавничого) конкурсу Фонду започаткована бібліотека наукових видань, і в 2001 р. буде опубліковано 34 фундаментальні монографії. Оголошено наступний конкурс проектів Фонду, на який подано майже 2700 пропозицій-запитів за всіма науковими напрямками. Науковці дуже ініціативні, і прикро, що на підтримку їхньої активності Фонд може виділити лише близько 7 млн. грн. із запланованих у бюджеті коштів. Перекоаний, що нам потрібен незалежний фонд фундаментальних досліджень. У 2001 р. він повинен мати хоча б 20 млн. грн. і створити справжнє конкурентне середовище у фундаментальній науці. Не мають значення ні звання, ні ступені, кожен науковець має право взяти участь у конкурсі і боротися за свій грант.

До речі, це один з великих недоліків організації нашої науки. Ми витрачаємо на дослідження, здійснювані на конкурсних засадах, тільки 5 % нашого фінансування, а передові наукові країни світу витрачають на них від 25 до 50 %. Я знаю ваш контраргумент: базове фінансування таке мізерне, що його не можна скорочувати і витратити на конкурси. Але в тому, що стосується базового фінансування, взагалі багато неузгодженостей. Передусім відбувається «перетягування каната» між відомствами, виникає можливість для деяких маніпуляцій у бюджетному процесі. Та попри все ми повинні домогтися значного збільшення фінансування на конкурсні заходи. Вперше за десятилітню історію ми фактично профінансували у 2000 р. проекти державних науково-технічних програм (ДНТП) — на 95 %. Залишилися борги за 1997—1999 рр., незважаючи на неодноразові мої звернення до Кабінету Міністрів, Прем'єр-міністра і віце-прем'єр-міністра з проханням у 2001 р. виділити нам 20 млн. грн., щоб повністю розчистити поле, почати 2002 р. з нових державних програм, не маючи боргів. На жаль, це прохання не задовольнили.

Водночас, покритикувавши, я маю похвалити уряд В. А. Ющенка. Це перший уряд незалежної України, який майже повністю (на 97 %), виконав свої зобов'язання перед науковцями. Нагадаю умови фінансування: ДНТП у 1997 р. були профінансовані на 45 %, у 1998 р. — на 30 %, у 1999 р. — на 11 % і у 2000 р. — більш як на 95 %. Зараз уряд прийняв нові пріоритети, на їх базі формуємо нові державні науково-технічні програми. Їх

не повинно бути більше 60. Найкраще мати близько 20 програм, але таких, що визначають місце України в науково-технологічному сучасному світі. Я запрошую вас усіх до активної дискусії щодо вибору таких програм і можливих їхніх керівників. Давайте дамо можливість керувати програмами молодим талановитим науковцям. Міністерство освіти і науки готове впроваджувати нові підходи до організації цієї справи. Отже, у нас на порядку денному — подача до уряду нових державних науково-технічних програм.

Нам треба переконати і Президента, і уряд, що наука повинна йти попереду суспільства і що вона має право на критичний підхід. І на критику з боку науковців не слід ображатися. Нормальний стан суспільства — це коли є критика. Інакше воно стоятиме на місці. Якщо ми всі підтакуватимемо, як це було у колишній системі, тоді зможемо говорити лише про одну генеральну лінію... Найважливіша функція науки — гуманістична. Ми її маємо піднести всюди — і на освітянському, і на науковому рівнях.

Ще одна тема, яка вже сьогодні порушувалася, — науково-популярна література. Міністерство освіти і науки вперше у 2000 р. підтримало понад 10 науково-популярних видань. Досі у сільську школу не потрапив жоден науково-популярний журнал. «Світ фізики», «Математика в школі», «Географія в школі» — їх на селі немає, бо відсутні кошти на придбання періодики. Ми почали відправляти подібні видання у сільські школи. Підтримуємо переклад українською мовою журналу «Scientific American» і поширюємо його серед академічних інститутів і бібліотек.

Якщо ми активно не займатимемося науково-пропагандистською діяльністю, то на науку так і дивитимуться — як на щось не дуже потрібне. Наше завдання — довести свою роль у суспільстві... Міністерство започаткувало серію фільмів «Золоті імена української науки». Ми вже випустили три фільми і недавно відбувся перегляд кінострічки «Пам'яті Бориса Георгійовича Лазарева». Ми побачили, яка масштабна ця людина, що вона зробила для української фізики.

Економіка науки — дуже цікава справа. Ви знаєте, що ми найефективніші, найдешевші науковці в світі? Якщо взяти кількість наукової продукції, котру ми видаємо, то побачимо: приблизно на один проект Державного фонду фундаментальних досліджень маємо три публікації у передових англomовних журналах світу. Жоден американський учений не може похвалитися такою ефективністю! Але це за рахунок експлуатації науковців. Молоде покоління не згодне працювати на таких умовах. У нього немає вже нашої відданості науці. Це привід ще раз підкреслити: якщо не розв'язати проблему передачі естафети від старшого покоління до молодшого, то можна втратити наукову зміну. Говорячи про економіку науки, не можна забувати, що за останні 10 років світ змінився, і зараз гасла «не працюють», потрібні гроші. Тобто вигідність диктує необхідність інновацій, винахідництва тощо.

Я завжди розповідаю про мого доброго друга в Канаді пана Степана Ільницького. За гроші, одержані за один маленький патент з нафтохімії, він побудував п'ять будинків усім своїм дочкам і годує десятьох онуків у Торонто. Назвіть мені хоча б одного нашого вченого, хто має патент і заробив на ньому. Ми повинні думати про те, щоб патент, продана ліцензія приносили прибуток кожному з нас. Я розумію, що нині перехідний період, поки що не працюють ринкові механізми. Виходить, держава має взяти на себе відповідальність за науку. Ми маємо рухатися у цивілізованому напрямі.

Академік Кухар розповів про те, скільки паперів йому доводиться підписувати. Я щодня підписую п'ятсот платіжок казначейству — на виплату довічних стипендій і стипендій Президента. Виявляється, казначейству потрібен мій власноручний підпис, я не можу

поставити факсиміле. Не розумію цього. Весь світ користується банківською електронною поштою, чому ж я маю годину на день витратити на банківські підписи? У мене понад 200 підвідомчих організацій, тисяча проектів ДНТП — і всюди я маю поставити свій підпис. Це справжній нонсенс!

Інше питання — зарплата. Я радію з приводу підвищення зарплати в системі Академії. Але не повинно бути такого, щоб молодший науковий співробітник Академії наук отримував більше, ніж провідний науковий співробітник Харківського фізико-технічного інституту тільки тому, що там інше підпорядкування. Ми ж колеги, знаємо рівень один одного, нам не потрібні оцінки з боку, ми спроможні на об'єктивну самооцінку. На цьому тримається наука. Та, на жаль, ситуація із зарплатою така, що харківські науковці одержують менше грошей. Рівень Кримської астрофізичної обсерваторії анітрохи не нижчий, ніж рівень Радіоастрономічного інституту НАН України чи ГАО, де я працюю директором багато років, а зарплата різна. Ми не повинні створювати у державі таких нісенітниць.

Я б міг навести й приклади інших неузгодженостей, але сподіваюся, що їх легко усунути.